

Zigmas ZINKEVIČIUS. Ukmergės gimnazijos istorija

Šio straipsnio autoriui, nuo 1945 metų rudens gyvenančiam Vilniuje, visą laiką rūpėjo gimtasis Ukmergės kraštas. Kaip kalbininkas jis domėjosi jo vardynu, jį tyrė. 2011 m. išleido knygą apie Ukmergės r. gyvenviečių pavadinimų kilmę – savotišką dovaną savo gimtajam kraštui. Be kita ko, domėjosi ir Ukmergės švietimo įstaigų pavadinimais. Jam negalėjo nekliūti keistas ir nelogiškas kai kurių iš jų bolševikų valdymo laikais kaitaliojimas, įtartinas tendencingumas vertinant pačias tas švietimo įstaigas. Visa tai vertė ištirti jų, ypač Ukmergės gimnazijos, kurioje yra mokėsis, istoriją. Taip atsirado šis straipsnis, parašytas remiantis ne vien dokumentais, bet ir paties autoriaus atsiminimais. Iki 1945 metų rudens jis pats juk mokėsi Ukmergėje, taigi yra buvęs ne pasyvus stebėtojas, bet aprašomojo vyksmo dalyvis – gimnazistas, jį pergyvenęs.

Straipsnis buvo rašomas 2012 m. vasarojant Sakališkėse (netoli Vilniaus, už Žaliųjų ežerų), nepalankiomis tokiam darbui sąlygomis. Todėl straipsnyje galėjo likti vienas kitas smulkus netikslumas. Dėl to tenka apgailestauti ir skaitytoją atsiprašyti. Tikėtina, kad ateityje galimus netikslumus ištaisys būsimieji tyrėjai.

Autorius dėkoja visiems, kurie vienokiu ar kitokiu būdu padėjo jam ištirti Ukmergės gimnazijos istoriją. Ypač dėkingas Švietimo ir mokslo ministerijos kancleriui Dainiui Numgaudžiui, suteikusiam reikiamų archyvinių duomenų, taip pat Ukmergės r. Švietimo ir sporto skyriaus darbuotojoms, visų pirma Ingridai Krikštaponienei, ir paslaugiajam tarpininkui Romui Petruui Šauliui už nemažos dalies straipsnyje esamų duomenų pateikimą, prof. habil. dr. Romualdui Baltušiiui ir kitiems buvusiems bendraklasiams, patikslinusiems autoriaus prisiminimus apie mokymosi prieškarinėje Ukmergėje detales, R. Baltušiiui – dar ir už straipsnio pirminio varianto perskaitymą bei naudingas pastabas. Ačiū!

Priešistorija

Po Lietuvos krikšto prie parapijų buvo steigiamos parapiinės mokyklos. Tokią mokyklą turėjo ir Ukmergė, bet apie ją nieko nežinome.

Ukmergėje pirmą žinomą šešiaklasę mokyklą 1745 m. įsteigė pijorai. Joje 1782 m. mokėsi 91 mokinys. Kaip ir visose to meto Lietuvos mokyklose joje vyravo lenkiška dvasia ir kalba. Ar buvo nors kiek lietuviškų pamokų, nežinome.

Po III Respublikos (Žečpospolitos) padalijimo okupacinė carinės Rusijos valdžia pijorų mokyklą ėmė spausti. Iš jos atėmė pastatą. Po to pijorai pajėgė išlaikyti tik pradžios mokyklą, kuri išaugo iki keturklasės. 1837 m. carinė valdžia ir tokią mokyklą uždarė. 1839 m. Ukmergėje buvo įsteigta penkiaklasė bajorų mokykla, kuri ilgainiui išaugo į gimnaziją, kurią po sukilimų valdžia labai surusino. Apie 1850 m. šioje mokykloje ketverius metus dirbo kun. Antanas Juška. Čia gyvendamas jis rinko tautosaką, duomenis savo žodynui, užrašinėjo vietos žmonių papročius.

1907 m. pradėjo veikti rusiška berniukų gimnazija, o 1908 m. spalio 19 d. buvo atidaryta ir trijų klasių mergaičių gimnazija. Taigi prieš pat I Pasaulinį karą Ukmergėje veikė dvi rusiškos gimnazijos: berniukų ir mergaičių.

Lietuviška gimnazija

1918 m. vasario 5 d. Ukmergėje buvo įkurta, o kovo 6 d. pradėjo veikti dabartinės Specialiosios internatinės mokyklos pastate lietuviška Saulės gimnazija. Jos įkūrimo iniciatorius buvo žinomas visuomenės veikėjas advokatas Bronislovas Dirmantas (1882–1950). 1919 m. liepos mėnesį gimnaziją iš Saulės draugijos perėmė atsikūrusios nepriklausomos Lietuvos Švietimo ministerija ir ji buvo pavadinta Ukmergės valstybine gimnazija. Pirmasis direktorius – J. Baronas. Ši gimnazija veikė visą prieškarinės Lietuvos laikotarpį ir daug prisidėjo ugdydama ne tik Ukmergės, bet ir visos Lietuvos inteligentiją. Jos absolventai buvo žymūs mokslo ir visuomenės darbuotojai, būsimoji kovotojai už pavergtosios Tėvynės laisvę. Be kita ko, joje mokėsi šių eilučių autoriaus dėdė Stasys Zinkevičius (Zenkevičius) ir prof. R. Baltrušio dėdė Petras Škadauskas.

Antano Smetonos gimnazija

1938 m. Ukmergės gimnazijai buvo pastatyti nauji moderniški rūmai Jono Basanavičiaus gatvėje ir į juos perkelta gimnazija pavadinta Antano Smetonos vardu. Direktorius – Jonas Švoba. Šių eilučių autorius gerai atsimena naujųjų rūmų atidarymo iškilmes, kuriose jam teko dalyvauti kaip reformuotos šešiametės pradžios mokyklos Nr. 2 paskutinės klasės mokiniui, atvykusiam organizuotai su savo mokyklos kolektyvu į iškilmes. Jos padarė didelį įspūdį. Dalyvavo pats Lietuvos Respublikos prezidentas Antanas Smetona.

Nacių ir bolševikų okupacijų kaita Lietuvoje sąlygojo ir šios švietimo įstaigos vardą: J. Biliūno, Mergaičių ir berniukų gimnazija, II-oji vidurinė mokykla, A. Gudaičio Guzevičiaus vidurinė mokykla.

Kitais metais (1939) šių eilučių autorius jau pats mokėsi šioje gimnazijoje. Patekti į ją tada nebuvo sunku net neturtingų tėvų vaikui (toks buvo autorius); jeigu tik gerai mokėsi, tokius ir nuo mokesčio už mokslą atleisdavo.

Tai buvo ypatinga gimnazija: aukštas mokslinis lygis, labai kvalifikuoti, Vytauto Didžiojo universitetą baigę mokytojai, pavyzdinga tvarka ir drausmė. Į pamokas eidavome ir po miestą vaikščiodavome tik uniformuoti. Buvo vasaros ir žiemos uniformos, keičiamos nustatyta metų dieną. Rūbinėje turėjome spinteles drabužiams ir avalynei sudėti. Vaikščiojome po patalpas apsiavę šlepetėmis, nes klasių grindys buvo išklotos parketu ir išvaškuotos. Vakaris po nustatytos valandos gimnazistams buvo draudžiama pasirodyti gatvėse. Į kiną ir pasilinksminimus eidavome tik organizuotai arba su tėvais. Sekmadieniais bažnyčioje turėjome savo pamaldas. Į gimnazistus tada miesto gyventojai žiūrėjo su pagarba, dažnai ir pavydu – kaip į Lietuvos jaunimo elitą.

Gimnazijoje mums buvo diegiama Tėvynės meilė ir krikščioniška dora. Gyvenimo kelrodžiu laikytas šūkis Dievui ir Tėvynei. Be mokymosi klasėje, dar buvo turininga užklasinės veiklos sistema: daug įvairių būrelių (literatūros, žodynininkų, net aviomodelistų, sklandytojų, fotografavimo), veikė skautų, ateitininkų ir kitos jaunimo organizacijos. Žodžiu, gimnazijoje buvo dedami tvirti asmenybės ugdymo pagrindai, kurių svarbiausios nuostatos išliko visą gyvenimą. Iš to meto bendraklasių ir vyresniųjų bendramokslių išaugo nemaža žinomų ukmergiškių, pagarsėjusių Lietuvoje ir už jos ribų. Tai – Romualdas Baltrušis, Jonas Balžekas, Henrikas Zabulis, Alfonsas Svarinskas, Vladas Šlaitas...

Gimnazijoje mokėsi ir tautinių mažumų vaikai, be to, lenkai ir žydai turėjo dar savas švietimo įstaigas.

Kitoje tos pačios Jono Basanavičiaus gatvės pusėje, priešais Ukmergės Antano Smetonos gimnaziją, tada buvo pastatyti moderniški pradinės mokyklos rūmai. Juose 1939 m. įkurdinta nauja šešiaklasė reformuota pradžios mokykla, pavadinta Jono Basanavičiaus vardu. Šioje mokykloje 1939–1940 mokslo metais mokėsi 635 mokiniai. Joje dirbo 34 mokytojai.

Bolševikmetis

Lietuvą užvaldę bolševikai tuojau pat pakeitė švietimo sistemą: subolševikino mokymo turinį, pertvarkė švietimo įstaigas. Buvo pašalintas Antano Smetonos vardas, vengta ir Jono Basanavičiaus vardo švietimo įstaigų pavadinimuose. Mūsų gimnazija tapo vidurinė mokykla. Mokslo metų pradžia – rugsėjo 1-oji – buvo jau visai kitokia nei iki tol. Moksleivių (buv. gimnazistų) nebevedė į bažnyčią (tai padarė tik kai kurie savo iniciatyva), bet juos surikiuotus tik pavedžiojo po miesto centrą. Oficialios mokslo metų pradžios iškilmės priminė mitingą.

Klasių sienose bolševikai užtinkavo kryžius ir prezidento Antano Smetonos bareljefus. Antrojo aukšto fojė buvo puošnus bareljefinis paveikslas–triptikas, kurio pagrindinėje dalyje pavaizduotas ažuolo lapų vainiku apipintame krėsle sėdintis prezidentas Antanas Smetona, apsuptas uniformuotų gimnazistų; mažesnėje kairinėje triptiko dalyje – krepšinių žaidžiantys gimnazistai, o tokioje pačioje dešinėje dalyje – mokynys, rodantis ranka į vokiečių okupuotą Klaipėdą (nacių okupacijos metais ta ranka buvo uždažyta juodai). Centrinis bareljefo vaizdas buvo bolševikų nurodymu iškaltas, o siena pridengta plakatu su bolševikiniu šūkiu.

Buvusią pavyzdingą tvarką ir griežtą drausmę greit pakeitė akis badanti netvarka – atseit dabar „laisvė“. Moksleiviais tapę gimnazistai ją suprato savaip. Žemesniųjų klasių berniukai liovėsi trumpai kirpę plaukus (anksčiau tai buvo privaloma), todėl greit neapsakomai apžėlė. Plaukus ėmė tepti netoli gimnazijos Vytauto gatvėje esančioje Jagmino parduotuvėje pirktu stipraus kvapo tepalu, vadinamuoju „briliantinu“, pasiilgino trumpas vasarinės uniformos kelnes (joms galus prisiuvo), kad nesiskirtų nuo vyresniųjų. Mūsų klasės auklėtojo matematikos mokytojo Antano Bunikio (vėliau bolševikų areštuoto ir nebegrįžusio) pastangos įtikinti savo auklėtinius nusikirpti, net siūlymas pasekti asmeniniu jo paties pavyzdžiu (buvo plikas, viršugalvyje vos keli plaukai, todėl jį pravardžiavome Melchioru Putele – taip vadinosi populiarus karikatūrinis personažas Lietuvos aide) nedavė rezultatų. Tik direktoriaus atvesdintas į klasę mokyklos sargas su plaukų kerpamąja mašinėle baigė šią „laisvę“, o trumpakelnių ir ilgakelnių problema natūraliai išsisprendė artėjant žiemai ir pereinant prie žieminės uniformos (nebe visi ją bedėvėjo) su ilgomis kelnėmis ir žemesniųjų klasių moksleiviams.

Mokslo lygis pastebimai krito. Iš dalies to galėjo būti ir sąmoningai siekiama, kad nusileistume iki bolševikinės dešimtmetės mokyklos lygio. Nepriklausomoje Lietuvoje, norint baigti reformuotą gimnaziją, reikėjo mokytis ne dešimt, bet trylika metų. Be to, mokytojai buvo gerokai sutrikę, ne visi suvokė, ko iš jų reikalaujama.

Imta organizuoti viešas paskaitas apie komunizmą, taip pat antireligines, per kurias vyresniųjų klasių moksleiviai įsiveldavo į diskusijas su paskaitininkais – bolševikų partijos propagandistais. Po tokių diskusijų prasidėdavo tardymai ir areštai. Tikybos pamokos buvo panaikintos, kapelionai išguiti. Uždrausta malda prieš ir po pamokų. Labai pasikeitė istorijos mokymas – tuos pačius dalykus imta aiškinti priešingai negu iki tol. Įvestos rusų kalbos pamokos. Nepaisant didelių pastangų bolševikinė ideologija prie moksleivių nelipo. Ėmus organizuoti komsomolą (vėliau pavadintą komjaunimu) norinčių į jį stoti tebuvo vienetai. Moksleiviai – buvę gimnazistai – tapo tylūs, savyje užsisklendę. Visus kankino ateities neaiškumas, permainų laukimas.

Mūsų buvusi Antano Smetonos gimnazija iš pradžių (nuo 1940 m. birželio 24 d.) buvo pavadinta Ukmergės Jono Biliūno valstybine gimnazija (dir. Jonas Švoba, jį greit pakeitė Romas Grikenis), po to (nuo 1940 m. spalio 1 d.) – Ukmergės I vidurinė mokykla (dir. Romas Grikenis).

Nacių okupacija

Jos metu stengtasi švietimo įstaigas gražinti prie Nepriklausomos Lietuvos laikais buvusios tvarkos, kiek tai buvo įmanoma padaryti karo ir okupacijos sąlygomis. Mes vėl mokėmės gimnazijoje, nebe vidurinėje mokykloje. Buvusią Antano Smetonos gimnaziją imta vadinti tiesiog Ukmergės gimnazija (nuo 1941 m. liepos 26 d. iki 1944 m. liepos 1 d.), direktorius – Pranas Naujokaitis.

Siekta gimnaziją padaryti aštuonklasę. Karo meto sunkumai ir visokie nepritekliai vertė trumpinti mokymosi laiką. Tai matyti iš klasių pavadinimų. 1941/2 mokslo metais šio straipsnio autorius mokėsi IV klasėje, 1942/3 m. m. – jau VI-oje (V-oji buvo „peršokta“), 1943/4 m. m. – VII (priešpaskutinėje) klasėje.

Buvo gražintos tikybos pamokos. Nebesimokėme rusų kalbos. Vietoj iki tol turėtos prancūzų buvo įvesta vokiečių kalba. Panaikinti visi bolševikiniai mokymo turinio iškraipymai. Atkurti kai kurie senieji būreliai.

Paskutiniaisiais nacių okupacijos metais vokiečių kariuomenė užėmė gimnazijos patalpas. Buvome perkelti iš pradžių į J. Basanavičiaus pradinės mokyklos pastatą, o vokiečiams užėmus ir šį – išsikėlėme į Amatų mokyklą kitame miesto gale. Tačiau ir iš čia greit vokiečiai mus iškraustė. Tada gimnaziją priglaudė Ukmergės parapijos klebonas S. Telksnys klebonijoje ir jo žinioje esančioje senelių prieglaudoje. Mokėmės (berniukai ir mergaitės) net keturiomis pamainomis.

Bolševikinis pokaris

Frontui persiriant per Ukmergę labai nukentėjo gimnazijos rūmai. Būta nemažo gaisro. Sudegė stogas, išdegė sporto ir iškilnių salės. Beveik visai sudegė Jono Basanavičiaus pradžios mokyklos rūmai, nes juose buvo medinės perdangos. Teko skubiai abu pastatus atstatinėti. Talkino ir gimnazistai, sako, net moksleiviai.

Nuo naujųjų mokslo metų mes vėl tapome vidurinės mokyklos mokiniais, o ne gimnazistais. Straipsnio autoriui šie mokslo metai buvo paskutiniai Ukmergėje. Ir patys sunkiausiai. Karas, areštai, daugelio tėvų pasitraukimas iš Lietuvos, atnaujinti trėmimai į Sibirą, pagaliau jaunimo mobilizacija ir visokios kitokios negandos labai praretino besimokančiųjų gretas. Iš 1939 m. įstojusių į Antano Smetonos gimnaziją mokinių, sudariusių tada net keturias paralelines pirmąsias klases, į baigiamąją (VIII) klasę susirinę jų likučiai lengvai tilpo vienoje (bendroje berniukų ir mergaičių) ir kitoje mergaičių klasėje. Iš 80 įstojusių į pirmą klasę berniukų baigėme 18.

Laikai buvo neramūs. Vyko partizaninis karas. Po nakties dažnai kas nors iš mokinių dingdavo... Į pamokas eidavome pro turgaus aikštėje suguldytus Lietuvos laisvės kovotojų lavonus. Dorovinį auklėjimą pakeitė visuotinė demagogija. Stengėmės kaip nors baigti vidurinę mokyklą, kad po to, kas pajėgs, galėtų siekti aukštojo mokslo.

Šio straipsnio autorius žavėjosi kalbotyra, todėl, nugalėjęs daug visokių kliūčių, nuo 1945 m. rudens išvyko iš Ukmergės ir studijavo lituanistiką Vilniaus universitete. Ryšiai su Ukmerge tapo tik epizodiški, o su jos vidurine mokykla, galima sakyti, visai nutrūko. Betarpiškai stebėti jos raidos, kaip iki tol, nebebuvo įmanoma. Ausis pasiekdavo tik įvairios nuogirdos, ne visuomet tikslios. Tokia padėtis tęsėsi ir vėliau, baigus Vilniaus universitetą ir jame dėstant.

Taip praėjo net 67-eri metai nuo išvykimo iš Ukmergės, labai intensyvaus mokslinio, administracinio ir visuomeninio darbo metai, nepalikę laiko domėtis, juo labiau gilintis į tada vykusias Ukmergės bendrojo lavinimo mokyklų raidos peripetijas. Patikrinti įvairių gandų dėl begalės kitų darbų nebuvo įmanoma. Juo labiau autorius negalėjo to padaryti rašydamas šį straipsnį ne Vilniuje, kur yra svarbiausi archyvai, bet Sakališkėse. Dėl to Ukmergės bendrojo lavinimo vidurinių mokyklų raidos po 1945 metų buvo įmanoma pateikti tik esminius fragmentus.

Tikėtina, kad to laikotarpio mokyklų vientisą istoriją ateityje parašys ir galimus autoriaus netikslumus ištaisys būsimoji tyrėjai.

Iš turimų duomenų matyti, kad Antano Smetonos gimnazijos tęsinys – vidurinė mokykla (įvairiais vardais vadinta) veikė nenutrūkstamai visą laiką ir dabar tebeveikia. Be kita ko, joje mokėsi straipsnio autoriaus sesuo, už jį septyneriais metais jaunesnė.

1945 m. ši mokymo įstaiga, atrodo, kurį laiką buvo vadinama Ukmergės II mergaičių gimnazija (dir. Vladas Butkus).

1949 m. jau vadinama Ukmergės II mergaičių vidurinė mokykla (dir. Vladas Butkus, vėliau – Albina Pilvelytė, Antanas Kairys ir Viktorija Nemeikaitė–Rudminienė), 1953 m. – Ukmergės 2 vidurinė mokykla (dir. Marija Nedzinskaitė–Krivickienė), nuo 1969 m. rugsėjo 1 d. – Ukmergės Aleksandro Gudaičio Guzevičiaus vidurinė mokykla (dir. Marija Nedzinskaitė–Krivickienė, vėliau – Leopoldas Jankūnas, Vladas Amankavičius, Liucija Dzigienė).

Apie buvusią Jono Basanavičiaus pradinę mokyklą labai trūksta patikimų duomenų. Nepatvirtintais šaltiniais 1944 m. ją kurį laiką vadino Berniukų gimnazija (?), direktorius – Stasys Vitkauskas (1945–1949). Vėlesni šios švietimo įstaigos (ir tapusios vidurine mokykla) vadovai – M. Nekrašas (1949–1951), N. Judickas (1951–1953), J. Dambrauskas (1953–1958), A. Rakauskas (1958–1968), K. Andziulis (1968–1986). Joje dirbo mokytoju Stasys Baltrušis (profesorius Romualdo Baltušio tėvas), kuris pirmaisiais pokario metais trumpą laiką yra jai vadovavęs (1944 liepos 23 – 1945 sausio 1).

1949 m. ši mokykla vadinama Ukmergės I-oji berniukų vidurinė mokykla. Nuo 1954 metų ji tapo mišri, nes iš tuometinės antrosios vidurinės mokyklos (buv. A. Smetonos gimnazijos) buvo perkeltos mokytis ir mergaitės.

Atrodo, kad ši mokymo įstaiga išaugo iki visiško vidurinių mokyklų lygio tik apie 1949 metus ir nuo tada buvo pavadinta Ukmergės I-ąja vidurine mokykla. Buvusios Antano Smetonos gimnazijos rūmuose veikusią vidurinę mokyklą tada imta vadinti Ukmergės II-ąja vidurine mokykla.

Šie pavadinimai neatitiko tikrovės, nes I-ąja vadinta mokykla buvo daug jaunesnė (net keliais dešimtmečiais) už vadinamą II-ąja mokykla, kurios ištakos, kaip matėme, siekia 1918 metus. Ukmergės bolševikai tokius tikrovės neatitinkančius pavadinimus įvedė ir visą laiką jų atkakliai laikėsi siekdami sumenkinti savo kraštiečio Lietuvos Respublikos prezidento Antano Smetonos vardą, ištrinti jį iš buvusios mokyklos (gimnazijos) pavadinimo, paverčiant pačią mokyklą, priešingai tikrovei, antrąja, o daug už ją jaunesnę – I-ąja Ukmergės vidurine mokykla. Nors neatitinkantys įsteigimo chronologijos mokyklų pavadinimai šokiravo vyresniosios kartos ukmergiškius, tačiau bolševizuojančių miesto vadovų mąstysenoje tam tikros jų recidyvos išliko iki šių dienų. Sąmoningai ar nesąmoningai ir dabar dar vis stengiamasi nutylėti Antano Smetonos gimnazijos vaidmenį. Jis dirbtinai perkeliamas Jono Basanavičiaus gimnazijai.

1988 m. spalio 15 d. buvo atšvęstas (truputį pavėluotai) Antano Smetonos gimnazijos pastato 50-metis. Iškilnėse dalyvavę šios švietimo įstaigos buvę auklėtiniai kėlė reikalą gražinti jai Antano Smetonos vardą.

Apie 1989 m. vidurinei mokyklai, veikusiai Jono Basanavičiaus pradžios mokyklos rūmuose, buvo gražintas Jono Basanavičiaus vardas. Pirmasis, kuris iškėlė reikalą tai padaryti, buvo jos mokytojas Vytautas Antanas Gipas.

Dabartis

Prasidėjus Lietuvos laisvėjimui Antano Smetonos gimnazija po senovei dar kurį laiką vadinta Ukmergės antroji vidurinė mokykla (1989 m. rugsėjo 1 d. dokumente, dir. Liucija Dzigienė).

Nuo 1991 m. lapkričio 13 d. ji jau vadinama Ukmergės A. Smetonos vidurinė mokykla (su A. Smetonos vardu pavadinime; nuo 1998 m. balandžio 15 d. patikslinta: Ukmergės Antano Smetonos vidurinė mokykla).

2001 m. rugsėjo 1 d. Antano Smetonos vidurinei mokyklai vėl suteiktas gimnazijos statusas ir mokykla pavadinta Ukmergės Antano Smetonos gimnazija.

Buvusiuose Jono Basanavičiaus pradžios mokyklos rūmuose veikusios švietimo įstaigos detalesnei raidai nušviesti, kaip minėta, trūksta duomenų. Šios mokyklos vėlesni vadovai – A. Šleikus (1986–1991), K. Motiejūnas (1991–2000), V. Minderis (2000–2006). Nuo 2006 m. ėmė vadovauti energingas direktorius Valentinas Gendvilis. Jis pagyvino ir išplėtojo mokyklos veiklą. Jai 2008 metais buvo išrūpintas gimnazijos statusas. Tų metų birželio 22 d., remiantis Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2007 m. liepos 2 d. įsakymu Nr. ISAK-1302 „Dėl Ukmergės Jono Basanavičiaus vidurinės mokyklos vidurinio ugdymo programos akreditacijos“, Ukmergės Jono Basanavičiaus vidurinė mokykla tapo gimnazija. Nuo tada Ukmergėje veikė jau nebe viena, bet dvi gimnazijos.

Kaip anksčiau, bolševikams valdant, taip ir Lietuvai išsikovojus laisvę, bolševizuojantys miesto vadovai stengėsi pagrindinį dėmesį skirti Jono Basanavičiaus vidurinei mokyklai (vėliau gimnazijai), palikdami nuošaly Antano Smetonos gimnaziją, kurios atliktą praeityje labai didelį vaidmenį jie „užmiršo“ arba stengėsi perkelti Jono Basanavičiaus mokymo įstaigai. Tačiau savo gimnazijos niekuomet neužmiršo buvę jos auklėtiniai. Antai 2004 m. vasario 14 d. Antano Smetonos gimnazija šventė 65-erių ir 1918 m. įsteigtos Ukmergės gimnazijos 85-erių metų sukaktį. Ta proga buvo atidengtas bolševikų sunaikintas ir gimnazijos auklėtinio profesoriaus Romualdo Baltušio pastangomis, parėmus Amerikos lietuvių tautininkų sąjungai ir JAV gyvenančiai bendrakai Sofijai Jelionienei, atkurtas puošnūs triptikas (skulp. Kęstutis Krasauskas). Visa tai būtų labai gražu, jeigu ne tebesitęsiantis, gal net nesąmoningas, miesto vadovų įprotis neigti Antano Smetonos gimnazijos reikšmę ir jos didžiulius praeities nuopelnus priskirti Jono Basanavičiaus gimnazijai, tada dar nė nebuvusiai. Taip elgiantis neišvengiamos kuriozinės situacijos. Į vieną iš tokių buvo patekęs ir šių eilučių autorius.

Kaip ukmergišką, jį rajono garbės piliečio vardui suteikti pasiūlė ne Antano Smetonos gimnazija, kurioje jis mokėsi ir kurią (įvairiai vadintą) baigė, bet Jono Basanavičiaus gimnazija, jam visai svetima, kurioje jis nėra mokėsis nė vienos dienos ir kurios, kaip gimnazijos ar net vidurinės mokyklos, tada dar nė nebuvo. Antano Smetonos gimnazija nebuvo atstovaujama nė iškilmingame garbės vardo suteikimo posėdyje (nesimatė jos dabartinio direktoriaus Adolfo Girdžiūnos). Juos pakeitė Jono Basanavičiaus gimnazijos atstovai. Vietiniai žurnalistai, aprašydami naujojo garbės piliečio gyvenimą, nutylėjo Antano Smetonos vardą gimnazijos, kurioje jis mokėsi, pavadinime, ją vadino tiesiog Ukmergės gimnazija.

Visą tą neteisybę teko negirdomis praleisti, nuryti lyg kokią karčią piliulę. Negi ginčysies ir gadinsi šventės rimtį.

Baigiamosios išvados

Tokių tikrovę iškreipiančių situacijų, kaip nurodytoji, nebus išvengiama iki tol, kol miesto vadovų sąmonėje išliks įsišaknijęs, gal jau ir nebesąmoningas, bolševikinis požiūris – nutylėti didžiojo savo kraštiečio Prezidento Antano Smetonos vardą.

Ateityje būtina liautis Jono Basanavičiaus gimnazijai priskyrimą nuopelnus, kurie priklauso Antano Smetonos gimnazijai, ypač iš tų laikų, kada ši buvo vienintelė gimnazija Ukmergėje. Dabar būtent taip ir daroma. Antai puošniai išleistoje knygoje Iš praeities klodų: Jono Basanavičiaus gimnazija (Ukmergė, Valdo leidykla, 2009) prirašyta šiuo atžvilgiu daug netiesos, pateikta prieštaringų faktų, kurie atsirado, matyt, gerai jų neištyrus.

Nereikia laikyti Jono Basanavičiaus gimnazijos auklėtiniais tų žymiųjų asmenų, kurie iš tikrųjų

buvo Antano Smetonos gimnazijos absolventai, tokių kaip Osvaldas Aleksa, Jonas Balžekas, Vladas Rajeckas, Lionginas Šepetys, Zigmantas Vagonis, Algirdas Vrubliauskas, Henrikas Zabulis, Zigmantas Zinkevičius (jeigu kuris iš jų prieš tai yra lankęs Jono Basanavičiaus pradžios mokyklą, tai esmės nekeičia). Nurodyti asmenys yra „pasisavinti“ ir minėtoje knygoje Iš praeities klodų... Be kita ko, straipsnio autoriaus turimame šios knygos egzemplioriuje yra įdėtas klaidų atitaisymo lapelis, kurio gale smulkiomis raidėmis įrašyta išlyga: Tarp buvusiųjų abiturientų minimi žymūs žmonės galėjo baigti ir A. Smetonos gimnaziją (...). Taigi jau abejojama savo teisumu. Geras ženklas.

Nereikia savintis Antano Smetonos gimnazijos garsiųjų pedagogų, net jeigu kuris iš jų yra dirbęs ir pradžios mokykloje. Minėtoje puošnioje knygoje nurodyti, kaip „savi“, pavyzdžiui, Cezaris Jakaitis, Anupras Kalniūnas, Elzė Mikalauskienė, Pranas Sližys, Petras Steponavičius, Bronius Strazdas... Ateityje vengtina Jono Basanavičiaus gimnaziją (vidurinę mokyklą) vadinti Ukmergės I-ąja, o Antano Smetonos gimnaziją – Ukmergės II-ąja vidurine mokykla. Esant būtinam reikalui taip daryti reikia bent paaiškinti tokio vadinimo kilmę. Kitaip skaitytojai (klausytojai) bus toliau klaidinami.

Praeities mes nebepakeisime. Kokia ji buvo, tegu ir lieka. Bet toliau jos nebekaitaliokime. Ji neturi trikdyti mūsų puikios ateities kūrimo, kurį skatins tik tiesa.

LLKS portalo www.llks.lt P.S.

Zigmantas Zinkevičius (g. 1925 m. sausio 4 d. Juodausių k., Ukmergės raj.) – Lietuvos kalbininkas, baltistas, dialektologas, Vilniaus universiteto profesorius, politikas.

1933–1939 m. mokėsi Juodausių šešiametėje mokykloje, 1939–1945 m. – Ukmergės gimnazijoje, 1945–1950 m. studijavo Vilniaus universiteto Istorijos ir filologijos fakultete.

1946–1950 m. – Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos katedros vyr. laborantas, 1950–1956 m. – dėstytojas, vyr. dėstytojas. 1951–1956 m. – Vilniaus pedagoginio instituto Lietuvių kalbos katedros dėstytojas, vyr. dėstytojas. 1956–1967 m. – Vilniaus universiteto docentas. 1956–1968 m. – Istorijos ir filologijos fakulteto prodekanas. 1962–1964 m. – vyriausiasis mokslo darbuotojas, 1964–1967 – docentas, 1967–1973 m. – Lietuvių kalbos katedros profesorius. 1973–1988 m. – Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Lietuvių kalbos, 1988–1991 m. – Baltų filologijos katedros vedėjas, 1994 m. Vytauto Didžiojo universiteto garbės daktaras, 1995–1996 m. Lietuvių kalbos instituto direktorius. 1996–1998 m. LR švietimo ir mokslo ministras, 1998–1999 m. – valstybės konsultantas švietimo ir mokslo klausimais.

Apdovanojimai

Herderio premija, 1994 m.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Komandoro kryžius, 1995 m.

Kazimiero Būgos premija, 1995 m.

Iš interneto laisvosios enciklopedijos Vikipedija